

OSMANLI SİKKELERİNDEKİ DEĞER DEĞİŞİMİNİN TOPLUMA YANSIMALARI¹ *The Social Effects of the Changing Values of Ottoman Coins*

Aliye YILMAZ

Öğr. Gör., Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, 2006aliye@gmail.com, orcid.org/0000-0001-8542-1581

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 14.07.2021
Kabul/Accepted: 26.08.2021

DOI:

10.51592/kulliyyat.971700

Anahtar Kelimeler

Osmanlı ekonomisi, sikke, maliye, tağşiş, tashih.

ÖZ

Tarihte devletlerin ayakta kalabilmelerini sağlayan etkin noktalardan biri de ekonomileridir. Ekonominin temel taşlarını oluşturan vergiler, tarım, ihracat gibi alanların ortak noktası ise paradır. Devletlerin ekonomilerinin iyi olması; hazine rezervlerinin doluluk oranıyla, vergilerin zamanında toplanmasıyla, devlete bağlı kurumlarda çalışanların maaşlarının zamanında ve yeterli miktarda ödenmesi gibi birçok maddeden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren darp edilen sikkeler de devletin ekonomi politikalarında büyük rolü olmuştur. Osmanlı'nın güçlü maliye politikaları zaman zaman sekteye uğramış olsa da hazinenin sıkıntılı günlerinde sikkeler üzerinde alınan kararlar hazinenin güçlenmesini dolayısıyla merkezi devlet politikasını da etkilemiştir. Ancak mali açıdan alınan bu kararlar zaman zaman devlet adına çalışan yeniçerilerin ve esnafından tüccarına birçok insanın fakirleşmesine neden olmuştur. Halkın ekonomik anlamda zorlanmasıyla birlikte çeşitli ayaklanmalar çıkarılarak, yapılan ekonomik reformlara karşı isyanlar başlatılmıştır. Bu isyanların bazıları bastırılırken bazıları idamla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda sikkelerin ekonomideki ve halkın üzerindeki etkileri düşünüldüğünde toplumlar da önemli rolü bulunduğu görülmektedir. Bu çalışmada Osmanlı devletinin sikkenin üzerinde yaptığı; ayar, gram ve rayiç değişikliklerinin ekonomiyeye yansması, sosyal etkisi ve sikkelerin bu bağlamda önemi ele alınmıştır.

ABSTRACT

Throughout history, the survival of states has depended on their economies. Money is the common tender that is required by the keystones of economies such as taxes, imports and exports. A good economy is based on factors such as treasury reserve ratios, on-time tax collection, and the timely and adequate payment of the salaries of state employees. Coins played an important role in the economic policies of the Ottoman Empire since its foundation. Although the Ottoman Empire's strong fiscal policies were occasionally interrupted, decisions about coins on troubled days at the treasury affected the strengthening of the treasury, and thus affected imperial policy. However, these financial decisions impoverished the janissaries who work on behalf of the state and a lot of people ranging from artisans to merchants. Economic difficulties led to a string of revolts against these economic reforms. While some of these revolts were quashed, some of them ended with executions. The effects of coins on economies and societies show that they play a significant role in social life. This study discusses the materials, weights and values of coins during the Ottoman Empire, and their social effects and importance.

Keywords

Ottoman economics, coins, treasury, adulteration, correction.

Atıf/Citation: Yılmaz, A. (2021), "Osmanlı Sikkelerindeki Değer Değişiminin Topluma Yansımaları", *Külliyyat, Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 14(Ağustos), 173-180.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Aliye YILMAZ, 2006aliye@gmail.com

¹ Bu makale, "İzmit Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemi Sikkeleri" adlı doktora çalışmasının bir bölümünün genişletilmesinden oluşmuştur.

GİRİŞ

Sikke, resmi otoriteler tarafından ağırlığı ve değeri belirlenen metal parçalarıdır. Üzerinde sikkeleri darp ettiren otoritenin adı, unvanı, portresi, sikkenin darp yeri ve darp tarihi yer almaktadır (Tekin, 2009: 179. Bu bilgiler ışığında sikkeler birer objektif belge niteliği taşımaktadır.

Osmanlı devletinde her sultan tahta çıktığında öncelikle hutbe okutup sonra kendi adına sikke bastırmıştır. Kendi adına sikkeler tedavüle çıktığında selefine ait sikkeler belli bir fiyat belirlenerek geri alınır. Buna sikke tecdidı denilirdi. Ayrıca sultanlar kendi adına sikke bastırırken devleti, ekonomisinin sıkıntılı günlerinde sikkelerin gramlarını ve/veya ayarını düşürerek sikke taşıması yapmaktaydı. Bu durum hazineye ek gelir sağlamaktaydı. Özellikle gümüş akçeler üzerinde yapılan bu değişiklikler devlet hazinesine oldukça fazla gelir getirmekteydi. Sikke taşıması bazen sultanın emriyle yapılmakta nadiren sultanın haberi olmadan sadrazamın talimatıyla yapılmaktaydı. Bu durum çeşitli sıkıntılara sebebiyet verdiği ve taşıma işlerinin önü alınamadığında gümüş sikkelerin kenarları kesilerek gümüş çalmaya başlanmıştır. Bu sıkıntıların önüne geçmek için sultanlar sikke tashihi yapmak zorunda kalmıştır. Sikke tashihiinde 100 dirhemden kesilen gümüş para sayısının artmasıyla gümüş sikkelerin gramı ve değeri düşmeye başlamış, gümüş sikkelerin içine bakır, demir gibi madenler katılmıştır (Sahillioğlu, 1989: 227). Sikke taşıması ve tahsisleri uzun yıllar gümüş üzerinden devam etmekteydi. Çünkü altın sikkenin yurt dışı ticaretinde kullanılması ve kıymetli maden olduğu için içeriğine karıştırılacak diğer madenlerle birlikte saflığını yitirmesi, ticareti olumsuz etkilemekteydi. Ayrıca altın sikkeler savaş sonrası diğer devletlere karşı vergi ve rehinelerinin ödeme aracı olarak da kullanılıyordu. Fakat gümüş sikkeler Osmanlı nüfusunun büyük çoğunluğu için kullanılan para birimiydi çünkü altın sikkeler alım gücü açısından daha yüksek maliyeteydi (Pamuk 2012: 73). Gümüş sikkelerin vergi ödeme aracı olarak kullanılması ve halkın elinde bolca bulunması nedeniyle gümüş üzerinde yapılacak değişiklikler hazineye daha büyük gelir getirmekteydi.

Ancak bu ayarlamaların sonucunda yeniçerilere ödenen maaşların düşmesi eşya ve gıda fiyatlarını artırmış, halkın alım gücünün azalmasıyla birlikte halk isyan etmeye başlamıştır. Osmanlı sikkelerinde özellikle gümüş paralar üzerindeki bu değişimler ve değişimlerin sonucunda halkın verdiği tepkilerde şiddetini artırarak devam etmiştir. Bu isyanlara devlet çeşitli önlemler alarak karşılık vermiştir. Çalışmanın amacı Osmanlı'da para sistemindeki sikkelerin üzerinde yapılan değişikliklerin ne gibi sonuçlar doğurduğunu incelemektir.

1. Osmanlı Maliyesinin Ana Hatları

Osmanlı Beyliği kuruluş yıllarında tarım, hayvancılık ve ticarete dayanan bir ekonomi sistemi sürdürmüştür. Bunun en önemli sebepleri hem ticaret yolları üzerinde olması hem de verimli topraklar üzerinde bulunmasıdır. Osmanlılar, Selçuklularda olduğu gibi altın, gümüş gibi kıymetli madenlerin devlete girişini teşvik edip devletten çıkışını ise yasaklamıştır. (Tabakoğlu 1999a: 17-18; Tabakoğlu 1999b: 125.)

Osmanlı maliyesi; merkezi maliye, tımar sistemi ve vakıflar olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Osmanlı'da tımar sistemi devletin sahip olduğu toprakların vergilerinin sipahilere verilmesi suretiyle köylüler tarafından işletilmesidir. 15. yüzyılda toplumların büyük kısmı tarımla uğraştığı için, paranın azlığına karşı tarım üretiminin fazlasının toplanması amacıyla tımar düzeni kullanılması kaçınılmazdı. Osmanlı'da 15. yüzyılda kullanılan tımar sistemi sayesinde taşra ordusunun varlığı ile parasal kaynakların başkente aktarılması azaldı ve öşür vesilesiyle taşradaki vergilerin büyük kısmının vergi olarak toplanması, taşra nüfusunun paraya gereksinimini düşürmüş oldu.

Bu sistemde devlet köylüyle sipahi arasına girmemiş oluyordu. Tımar sistemi üç kategoriden oluşmaktadır. Yıllık 20 bin akçe geliri olan topraklara tımar, 20 binden 100 bine kadar geliri olana zeamet, 100 bin akçeden fazla geliri olan topraklara has adı verilmiştir. Zeamet padişahın emriyle subaşı olan tımarlı sipahilerinin komutanına ödenen 20 bin ile 100 bin akçe arasındaki gelirdir. Tımar, padişahın emriyle geliri düzenli askerlik hizmetinde bulunanlara verilen devlet vergilerini toplama hakkıdır ve bunun miktarı 20 bin akçeye kadardır. Havas-ı hümayun, sultana ve merkezi devlet hazinesine ayrılmış gelir kaynaklarıdır. Sultanın temsilcileri veya mukataa tarafından toplanırdı (Genç 2000: 95-98; Tabakoğlu 1999a: 125; İnalçık 2004: 313). Devletin merkez maliyesindeki gelir kaynakları; mukataa gelirleri, cizye gelirleri, avarız gelirleri olarak üç grupta toplanmıştır. Mukataa; devlet kurumlarının işletilmesi, devlete ait kurumların işletme hakkı veya devlet kurumlarında üretilen malı satın almasıdır. Bu kurumlar arasında gümrük işleri, darphaneler ve madenler bulunmaktadır. Cizye gelirleri ise, devletin Müslüman olmayan fakat Osmanlı topraklarında çalışan erkeklerden alınan vergilere verilen isimdir. Avarız geliri ise altın, gümüş gibi madenler veya nakit olarak toplanan, önceleri savaş giderlerini karşılaması için konan olağandışı vergilerdi. Ancak 17. yüzyıl sonlarında olağan vergiler olarak kalıcı hale getirilmiştir. (Tabakoğlu 1999a: 129) Vakıf sistemi; devletin eğitim, sağlık, diyanet ve bayındırlık gibi kurumları için ek gelir elde edilmesi için kurulmuştur. Taşınmazlardan han, hamam, zirai topraklar, çarşı gibi arsa ve yapıların gelirleri din, bayındırlık, sağlık, sosyal ve eğitim kurumlarına harcanırdı. Bunun amacı kişilerin bizzat para vakfederek devlet kurumlarının giderlerin karşılanmasını sağlamaktır (İnalçık 2004; 313-315).

2. Osmanlı Sikkelerindeki Değer Değişiminin Topluma Yansımaları

Osmanlı devletinin kurucusu Osman Gazi tarafından bastırılan sikke olan gümüş akçeden kağıt paraya geçiş dönemine kadar Osmanlı para politikalarında, sikke, çok büyük rol oynamıştır. Osman Gazi'nin oğlu ve Osmanlı devletinin ikinci sultanı Orhan Gazi kendi adına sikke bastırmıştır. H. 727 (1236) tarihli bu sikke gümüş bir akçedir. 1.3 gr ağırlığındaki bu akçe son Selçuklu Sultanı II. Mesud'un bastırıldığı sikkenin (2.54 gr) yarısı kadardır. I. Murad döneminde de Osmanlı devletinde bastırılan akçelerin ağırlıklarında ve ayarlarında değişiklik yapılmamıştır. I. Bayezid döneminde akçenin ağırlığı biraz düşürülerek 1.2 gr'a gerilemiştir. Fetret döneminde ki karışıklıklarda tahta çıkan şehzadeler kendi adlarına sikke bastırılmış olup, bu sikkelerin ağırlıklarında pek bir değişiklik olmamıştır. Ancak 1444 yılında II. Mehmed (Fatih Sultan Mehmed) tahta ilk çıkışında tağşiş yapılmış ve akçelerin gramı düşürülerek 1.06 gr'a indirilmiştir. Bu tağşişin sonucunda yeniçerilerin isyanıyla başlayan ve tarihe Buçuktepe İsyanı olarak geçen ayaklanma çıkmıştır (Akdağ 2018: 357-359). Buçuktepe İsyanı'nda II. Mehmed'in ilk tahta çıktığı dönemde aldığı önlemler içinde akçenin ayarının düşürülmesi de vardı. Akçenin ayarı düşürülünce yeniçeriler ve halk büyük zarara uğramıştır. Uzun süre maaş alamayan yeniçeriler bir de paranın değerinin düşmesiyle isyan başlatmışlardır. Bu isyanda Hadım Şehabeddin Paşa'nın evi yağmalandıktan sonra Edirne'de bir tepeye çıkmışlardır. Bu olaylardan sonra yeniçerilerin maaşlarına yarım (buçuk) akçe zam yapılarak isyan yatıştırılmış ve II. Mehmed tahttan indirilerek yerine II. Murad geçmiştir. Bu olaylardan sonra yeniçerilerin çıktıkları tepeye Buçuktepe, yaşanan olaya da "Buçuktepe Vakası" adı verilmiştir. (İnalçık 1954: 92-93; Özcan 1992: 343-344) II. Mehmed'in 1451 yılında ikinci kez tahta çıkmasıyla otuz yıl sürecek saltanatı başlamıştır. Saltanatı boyunca Osmanlı Devleti'ni merkeziyetçi bir politika ile büyütmeyi hedefleyen II. Mehmed, bu dönemde Avrupa da yaşanan siyasi karışıklıklar ve maden kıtlıklarının artması Sultanın öncelikle önlem almasına neden olmuştur. Bu dönemde Akdeniz ve Asya ticaretinin yoğunluğundan dolayı Bohemya ve Macaristan'daki gümüş madenleri yetersiz kalmıştır. II. Mehmed dönemindeki bu gümüş kıtlığı için sultan, kanunnameler hazırlatarak

yabancı paralar dışında üretilen veya ithal edilen gümüşlerin darphanelere teslim edilmesini emretmiştir. Ancak alınan bu önlemler işe yaramadığı gibi aksine halkın elindeki gümüşleri saklamasına sebep olmuştur (Pamuk, 2012: 49). Bu önlemler arasında; vergilerin artırılması, tüketim mallarının satışının devlet eliyle yapılması, vakıf arazilerine el konulması ve büyük kentlerin ekonomik olarak denetim altına alınması bulunmaktadır. Bunların yanı sıra yapılan tağşişlerle de devlete gelir sağlanmıştır. Tağşişlerin en önemli nedeni devletin büyüme politikası çerçevesinde yapılan savaşların giderlerinin fazla olması, piyasadaki altın ve gümüş sikkelerinin kenarlarının kesilerek çalınması nedeniyle devletin zarara uğratılması ve fetihlerle birlikte artan nüfusun masraflarıdır. Bu sebeplerden dolayı devletin gelirlerini çoğaltmak için sikkelerin gramları düşürülerek tağşişler yapılmıştır. II. Mehmed'in saltanat yılları boyunca tağşiş tarihlerine bakıldığında ilk dönemlerde 10 yılda bir yapılan tağşişlerin son dönemlerde 5 yıla indiği görülmektedir. Bu tağşişlerin sebebi hem devletin mali sıkıntılarını gidermek hem de devlet rezervlerini artırarak gelecekte aynı sıkıntıların tekrar yaşanmasını engellemektir. Tağşişlerde 100 dirhem üzerinden kaç akçe kesildiği hesaplandığında; 1451 yılındaki tağşişte 100 dirhemden 305 adet akçe kesilirken, akçelerin gramı da düşürülmüş ve 1,01 gr olmuştur. 1460 yılındaki tağşişte ise 100 dirhemden 320 adet akçe kesilmiş ve akçeler 0,96 gr düşmüştür. 10 yıl sonra 1470 yılındaki tağşişte ise önceki tağşişten az bir fark olduğu görülmektedir. Bu yılda 100 dirhemden 0,93 gr ağırlığında 330 akçe kesilmiştir. Akçenin tağşişinin devam ettiği bu dönemde 1475 yılında yapılan büyük tağşişte 100 dirhem gümüşten kesilen 400 akçe 0,77 gr'dır. 1481 yılında II. Mehmed'in yaptığı son tağşişte akçenin ağırlığı 0,75 gr'a düşürülerek 100 dirhemden 410 adet kesilmiştir (Pamuk 2012: 45-55; Erdem 2006: 11-12). Bu durum II. Mehmed Dönemi'nde devletin masraflarının artmasıyla birlikte akçenin gramını düşürerek piyasaya sürmesi ve devlet hazinesinin yüklü miktarda gelir elde etmesini sağlamıştır.

Yavuz Sultan Selim döneminde yapılan savaşlar özellikle Mısır'ın fethi ile hazinenin doluluk oranı artmış, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 100 dirhemden 280 adet akçe kesilerek avarı sabit kalmıştır. Özellikle 16. yüzyılda Amerika'nın keşfi ile birlikte buradan Avrupa'ya gümüş ve altın getirilmesi, Rumeli de yeni keşfedilen altın ve gümüş madenleri ile birlikte Osmanlı'da da altın ve gümüş artmıştır (Zaim 1999: 40).

Osmanlı'da uzun süren bolluk döneminden sonra III. Murad döneminde (1574-1595) 1586 yılında ilk sikke tashihi yapılmıştır. Bu tashihte Resm-i Tashih-i Sikke vergisi konarak tedavüldeki akçeler toplanıp yerine yenileri basılmıştır. Hem sikke tashihi hem de bu sikke tashihinin vergisi halkın ekonomik sıkıntılar çekmesine sebep olmuştur. Ayrıca yeniçerilere avarı bozuk akçeyle ödeme yapılması ve yeniçerilerin bu akçeleri esnafa kabul ettirmek istemesi halkın isyan etmesine neden olmuştur. Tarihe "Beylerbeyi Vakası" olarak geçen bu isyan III. Murad'ın emriyle tashihe karar veren Defterdar Mahmud Efendi ve Mehmet Paşa'nın idam edilmesiyle son bulmuştur. İdam edilen görevlilerden sonra Koca Sinan Paşa tashih görevini tamamlamıştır. Bu olay sonucunda 100 dirhemden 800 adet kesilerek akçenin ağırlığı da 0,32 gr'a düşürülmüştür (Özcan 2005: 256).

III. Mehmed döneminde özellikle gümüş madenlerinde yaşanan sıkıntılar akçenin de istikrarsızlığını bozmuştur. Osmanlı devleti sikke basımında kullandığı altın ve gümüş madenlerinin büyük kısmını Balkanlar'daki madenlerden getiriyordu. Fakat Amerika'nın keşfiyle birlikte buradan getirilen altın ve gümüş madenleri değerli madenlerin fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Ayrıca uzun süren savaşlar ve bunun etkisi olarak devam eden ticari faaliyetlerdeki inişli çıkışlı fiyatlandırmalar akçenin değerinin azalmasına sebep olmuştur. Bunlar sonucunda 1600 yılında yapılan tashihte 100 dirhemden 950 akçe kesilerek akçenin gramı 0,32 gr'a düşürülmüştür. Ayrıca bu büyük tashihte 1 adet altının 120 akçeden hesaplanması buyurulmuştur. II. Osman tahta çıktıktan sonra 1618

yılında yapılan sikke tashihiinde 100 dirhem gümüş tam 1000 akçeden darp edilmiştir ve akçenin gramı 0.31 gr'a düşürülmüştür. 1659 yılına kadar akçenin gramında değişiklik yapılmamıştır. Ancak IV. Murad döneminde 1624 yılında yapılan sikke tahsisinde 1 altın 120 akçeye, 1 kamil kuruş ise 80 akçeye denk gelecek şekilde değerleri düşürülmüştür (Kolerkılıç 1958: 52- 57; Özcan 2005: 256-258; Pamuk 2012: 150-151).

1640 yılında I. İbrahim tarafından yapılan tashihte akçenin gramında bir değişiklik yapılmamış ancak ağırlıkları 1 dirheme denk gelen onluklar ve yarım dirheme denk gelen beşlik gümüş sikkeler tedavüle çıkarılmıştır. Akçenin 1565-1640 yılları arasında yapılan tashihlerle sürekli değer kaybetmesi ayarı düşük akçelerin piyasalarda çoğalmasına neden olmuştur. Bu durum ekonomik sıkıntılar çeken halk arasında daha çok huzursuzluğa sebebiyet vermiştir. Piyasada akçenin bu kadar değersizleşmesi esnafı zor duruma düşürmüştü, malı değerinden ucuza satarak zarar etmelerine neden olmuştur. Akçenin değersizleşmesi vergileri de etkilemiş ve devlet vergilerin bundan böyle altın, kamil kuruş veya esedi kuruşla ödenmesi emredilmiştir. O zamana kadar akçe ile ödenen vergilerin artık altın veya kuruşlarla ödenmesi halkın ellerinde bulunan akçeleri kullanamaması demektir. Bu durumda vergilerini ellerindeki akçelerle ödeyemeyen halk daha büyük ekonomik sıkıntılar yaşamaya başlamıştır (Özcan 2005: 259-260).

IV. Murad tarafından 1638 yılında sadrazamlık görevine getirilen Kemankeş Kara Mustafa Paşa 1641 yılında sikke tashihi ve bir dizi ekonomik çalışma yapmıştır. Sikke tashihiinde 1 adet altının değerinin 120 akçeye, 1 adet kuruşun değerinin 80 akçeye indirilmesini istemiştir. Ayrıca sikke tashihi dışında gümüş ihracatının yasaklanması, akçe kaçakçılığı için tedbir alınması gibi önlemler, halis ayarlı akçelerin darphaneye getirilmesi sağlanmıştır. Bunun yanında IV. Murad yeniçeri askerlerinin sayısını azaltıp vergilerin artırılması için çalışmalar yapmıştır. Ancak bu ekonomik ıslahatlar halkın hoşuna gitmemiş ve tahta geçen I. İbrahim, yakın çevresindeki kişilerin etkisinde kalarak 1644'te Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirmiştir. Kara Mustafa Paşa'nın idam edilmesiyle hazinedeki açıklar artmaya ve zayıf akçelerin piyasaya sürülmesi devam etmiştir. Bu durum fiyatların yükselmesine ve halkın alım gücünün daha da düşmesine sebep olmuştur (Kolerkılıç 1958: 59; Özcan 2005: 261; Sahillioğlu 1965: 21). Bu sıkıntılı durum halkın ellerindeki altın sikkeleri mümkün olduğunca harcamamaya ve ellerinde tutmaya yöneltmiştir. Zayıf akçelerin piyasaya sürülmesi tedavüldeki diğer sikkeleri de olumsuz etkilemiştir.

I.İbrahim'den sonra 1648 yılında tahta çıkan IV. Mehmed tarafından sadrazamlık görevine getirilen Tarhuncu Ahmet Paşa, ekonomik önlemler almak ve devlet hazinesindeki açığı kapatmak için ıslahatlar yapmıştır. Bu ıslahatlar arasında rüşvetle mücadele etmek ve toprak dağıtılan tımar sahiplerinden askerlik görevini yerine getirmeyenlerin topraklarına el koymak gibi önemli çalışmalar da vardır. Ayrıca Tarhuncu Ahmet Paşa yıllık bütçe planını önceden hazırlayarak bu konuda bir ilke imza atmıştır. Ancak yaptığı ıslahatlar özellikle muhalifleri rahatsız etmiş ve 1653 yılında idam edilmiştir. Bu idamdan sonra Osmanlı maliyesi daha kötü günler yaşamaya başlamıştır. Yeniçeri maaşları, ayarı bozuk akçelerle ödenmiş ancak alışverişte bu akçeler esnaf tarafından kabul edilmemiştir (Özcan 2005: 261-262). Bu sürecin ilerlemesiyle tarihte yeniçerilerin isyanıyla baş gösteren ve tarihte Çınar Vak'ası (Vak'a-i Vakvakıyye) olarak bilinen isyan başlamıştır (Aktepe 1993: 301-302). Osmanlı devletinin iç ve dış sıkıntıları giderek artarken 1656 yılında Köprülü Mehmed Paşa sadrazamlığa getirilmiştir. Bu dönemde Köprülü Mehmed Paşa'nın iç ve dış karışıklıkları bastırması ve fiyatlardaki istikrarlı politikası sayesinde çok büyük ekonomik sıkıntı yaşanmamıştır. Fakat Köprülü Mehmet Paşa'dan sonra 1661 yılında sadrazamlığa getirilen Köprülü Fazıl Ahmed Paşa döneminde, yabancı ülkelerle yapılan savaşlar ve iç ekonomide tasarrufa

gidilmeyişi, maliyeyi olumsuz etkilemiştir. Nihayetinde Viyana kuşatması ile birlikte Osmanlı devleti yine sikke tashihine gitmek zorunda kalmıştır (Özcan 2005: 261-262)

1688 yılında II. Süleyman'ın tahta çıkışından sonra devlet mali bunalımlar yaşamaya başlamış ve bu dönemde hem cülus bahşişlerinin hem de ulufelerin ödenmesinde sıkıntılar yaşanmıştır. Bu nedenle yapılan sikke tashihinde 100 dirhem gümüşten kesilen 1700 akçe ile akçenin değeri oldukça düşmüştür. Yaşanan ekonomik sıkıntılar neticesinde mangırın basımına da ağırlık verilmiş ve 600 adet mangır bastırılmıştır. 1 mangırın 1 akçeye eşit değerde kabul edilmesiyle de devlete önemli gelir kapısı oluşturulmuştur. Yabancı tüccarlar ticaretin mangırla yapılmasını kabul etmek istemese de devletin zorunlu kılmasından dolayı ticaret mangırla yapılmaya başlanmıştır. Ancak mangırın değer kazanması kalpazanları da harekete geçirmiş ve mangırın sahteleri üretilerek piyasaya sürülmüştür. Bu durum piyasada ciddi anlamda fiyat dalgalanmasına neden olmuştur. Yaşanan bu sıkıntılardan dolayı II. Ahmed 1691 yılında mangır üretimini durdurmuştur. Osmanlı devleti hazineye mali destek sağlamak için Avrupa'da tedavüle olan büyük gümüş sikkelerin benzerlerini basmaya başlamıştır. Cedit Zolta adı verilen bu sikkelerin basımında "Lehistan Zoltaları"nın ayarından esinlenilerek %60 gümüş %40 bakır kullanılmıştır. Yeni Osmanlı para sisteminde 20 gr ağırlığındaki 1 kuruş 120 akçeye denk gelirken, 19.2 gr ağırlığındaki 1 zolta 90 akçeye denk gelmiştir. Böylelikle akçe ve mangır dışında kuruş ve zoltanın da üretimi artırılarak piyasada kullanımı yaygınlaştırılmıştır (Kolerkılıç 1958:76-78; Özcan 2005: 262-263; Pamuk 2012: 169-175).

18. yüzyılda Osmanlı para politikası daha önceki dönemlere oranla yüzyılın sonuna kadar istikrarlı bir şekilde devam etmiş olup balkanlardaki gümüş madenlerinde üretim artışı da bunda etkili olmuştur. Ayrıca bu dönemde kuruş İstanbul darphaneleri dışında Anadolu'da, Suriye ve Mısır gibi bölgelerde de basılmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda sultani yerine "Tuğralı, Cedit İslambol, Zer-i Mahbub, Fındıklı" gibi altın sikkeler tedavüle çıkmıştır. 1757'de III. Mustafa'nın tahta çıkışından sonra 26 gr ağırlığındaki 1 kuruşun içine, 15.6 gr gümüş konarak piyasaya sürülmüştür. 1774'te 18.2 gr ağırlığındaki 1 kuruşun içine 11.4 gr gümüş konmuştur. Devlet bu yıllarda kuruşun içindeki gümüş oranını %60 tutmuş ancak kuruşun gramını değiştirerek yine tağşiş uygulamıştır (Pamuk 2012, 181-186).

I.Abdülhamid'in 1780 yılında yaptırdığı tağşişle kuruş değer kaybederek hem gramı hem de içindeki gümüş oranı düşürülmüştür. Bu dönemde 17 gr ağırlığındaki 1 kuruşun içindeki gümüş oranı %54'e indirilmiştir. Ancak altın sikkeler değer kazanarak 1 İstanbul zer-i mahbubun değeri 3,5 kuruşa yükseltilmiştir. 1787 yılında başlayan Osmanlı -Rus savaşının devam etmesi, 1789 yılında tahta geçen III. Selim'in cülus bahşişi dağıtması, ödenemeyen maaşlar devleti tağşiş yapmaya zorlamıştır. Yapılan bu tağşişte gümüşün kuruş içindeki oranı %54 oranında bırakılmış ancak 1 kuruşun ağırlığı 17.4 gr'dan 12.8 gr'a düşürülmüştür. Ayrıca sikkelerin ayarları konusunda İstanbul darphanesinin ölçülerinden daha az ölçüde sikke basan Mısır darphanesi kapatılmıştır. Savaşın bitmesiyle birlikte ekonomik sıkıntılar azalmış ve III. Selim'in 1807'de tahttan indirilmesine kadar 1 kuruş içindeki gümüş oranı değiştirilmemiştir (Pamuk 2012:186-187; Öztürk 2002a: 861).

III. Selim'in tahtan indirilmesinden sonra yerine gelen II. Mahmud döneminde devlet iç ve dış karışıklıklarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı Devleti Anadolu'daki ayaklanmaları bastırması ancak Sırp ve Yunan devrimleri sonucu Balkanlarda toprak kaybına uğramıştır. İran, Mısır ve Rusya ile yapılan savaşlar da hazineye oldukça büyük maliyetler getirmiştir. Savaşlar dışında II. Mahmud'un yaptığı reformlar da hazineye ek maliyet yüklemiştir. Bu reformlar yönetim, adalet, ordu ve ekonomi gibi birçok alanda yapılmıştır. Bütün bu reformlarla birlikte hazinenin

giderleri için dış ülkelerden borç bulunamaması nedeniyle devlet bir dizi tağşiş politikası izlemiştir (Cezar 1986: 245; Pamuk 2012:204-210). 1809 yılında 1 kuruşun içindeki gümüş içeriği 4.42 gr'a düşürülmüştür. 1820 yılında daha sert bir müdahale ile 2.95 gr'a düşürülmüştür. 1822 yılında Osmanlı-Rus savaşının mali boyutu yüksek olduğundan bu dönemde Cihadiye adında gümüş sikkeler piyasaya sürülmüştür (Devellioğlu 2004: 172; Öztürk 2002a, 863; Pamuk 2012: 212). 1828-1829 yılları arasında Rusya ile yapılan savaşın ardından savaş giderlerinin olması ve Rusya'ya ödenen 400 milyon kuruşluk tazminat, Osmanlı hazinesini zor durumda bırakmıştır. 1831 yılında 1 kuruşun içindeki gümüş miktarı 0.53 gr'a düşürülmüştür. 1832 yılında 0.94 gr'a yükseltile kuruş içindeki gümüş miktarı 1844 yılına kadar bu şekilde kalmıştır. Gümüşün yanı sıra II. Mahmud döneminde altın sikkelerde de değişimler olmuştur. Farklı isim ve ağırlıktaki altın sikkeler tedavüle çıkarılmıştır. 1816'da 1 dirhem ağırlığındaki "Rumi altınlar" tedavüle çıkarılmıştır. Rumi altınlar iki farklı tür olarak 1820 yılında "Cedid rumi" ve 1822 yılında "Atik rumi" olarak darp edilmeye başlanmıştır (Öztürk 2002a: 863- 864; Öztürk 2002b: 1488; Pamuk 2012: 208-212; Damalı 2014: 184).

Abdülmecid'in tahta çıkışından sonra darphane konusunda gelişmeler olmuştur. 17. yüzyılda İngiltere'den, teknisyenleriyle birlikte yeni darp makineleri getirilerek daha hızlı para basılmaya başlanmıştır. Darp makinelerinin gelişimiyle birlikte Osmanlı devletinde gümüş ağırlıklı tek metalli dönemden çift metalli döneme geçiş yapılmıştır. Yeni dönemde altın ve gümüş sikkelerin içindeki oran %15,09 olmuş ve bu oran 1922 yılına kadar değiştirilmemiştir. 1840 yılında değeri 500 kuruş olan kağıt paralar (Kaime) tedavüle çıkarılmıştır. 1879 yılında ise çıkarılan Meskukat Kararnamesi ile bakır para kullanımı tamamen yasaklanmıştır. 1908'de ki Muvazene-i Umumiye Kanunu ile nikel paralar tedavüle çıkarılmıştır. 1914 yılına gelindiğinde yeni bir kanun çıkarılmıştır. Tevhid-i Meskukat Kanunu adı verilen bu kanun ile devletin kıymet ölçüsü olarak altın kabul edilirken muhasebe hesaplarında gümüş kuruşun kullanılması onaylanmıştır (Öztürk 2002b: 1517-1518; Pamuk 2012: 225-227).

SONUÇ

Osmanlı devletinin yüzyıllar boyunca katıldığı savaşlar, fethettiği topraklar ve bu topraklarda imar çalışmalarıyla birlikte artan parasal sıkıntılar, sultanları tarafından bir dizi ekonomik önlem almaya itmiştir.

Altın sikkenin yabancı piyasalarda kullanılması nedeniyle ayarıyla oynanmaması ve bakır sikkenin ise ayarının zaten düşük olması yapılan sikke tashihlerinin gümüş üzerinden uygulanmasına neden olmuştur. Gümüş sikkelerde yapılan bu gram ve ayar değişiklikleri zaman zaman Osmanlı devletinde isyanlara neden olmuş ancak sultanların idam emirleri veya daha sert para politikaları sonucunda bu isyanlar bastırılmıştır. Ancak burada sikkenin önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Sikkeler, üzerinde yer alan darp yeri, darp tarihi, süsleme gibi birçok bilgiyle günümüzde araştırmacılara kesin bilgiler sunmaktadır. Ayrıca yapılan tağşiş ve tashihlerle sikkelerin malzemesi, ağırlığı ve içerdiği alaşımları incelendiğinde ekonomi hakkında da birçok ipucu verdiği görülmektedir. Altın ve gümüş sikkelerin saflığı ve çokluğu devletin ekonomik anlamda güçlü olduğunu gösterirken yapılan tağşiş ve tashihlerle özellikle gümüş sikkelerin gramları ve farklı madenlerle karışımlarının yoğun olduğu dönemde ekonominin zayıfladığını göstermektedir. Sonuç olarak sikkelerin günümüz araştırmacılarına sunduğu bilgilere bakıldığında darp edildiği dönemler hakkında bizlere somut bilgiler vermektedir. Nüsmatik alanında yapılacak benzer çalışmalar Osmanlı Devleti'nin ekonomik durumu hakkında daha fazla bilginin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdağ, Mustafa (2018). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aktepe, Münir. (1993). "Çınar Vak'ası". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 301-302.
- Cezar, Yavuz (1986). Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi: XVIII. yy'dan Tanzima'ta Mali Tarih. İstanbul: Alan Yayıncılık,
- Damalı, Atom (2014). A'dan Z'ye Osmanlı Nümismatik El Kitabı. İstanbul: Nilüfer Damalı Eğitim, Kültür ve Çevre Vakfı Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2004). Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erdem, E. (2006). "Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası Dönemsel Bir Analiz". Bankacılar Dergisi, 56, 10-27.
- Genç, Mehmet (2000). *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İnalcık, Halil (1954). Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I. Ankara: TTK.
- İnalcık, Halil (2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Kolerkılıç, Ekrem (1958). Osmanlı İmparatorluğu'nda Para. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası.
- Öztürk, Mustafa (2002a). "Ana Hatlarıyla Yakınçağ Osmanlı Para Tarihi". XIV. Türk Tarih Kongresi,
- Öztürk, Mustafa (2002b). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi. Türkler 10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1485-1527.
- Özcan, Abdülkadir (1992). "Buçuktepe Vak'ası", Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 6. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 343-344.
- Özcan, Ruhi (2005). "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 18, 237-266.
- Pamuk, Şevket (2012). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. (Beşinci Baskı) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sahillioğlu, Halil (1965). Bir Asırlık Osmanlı Para Tarihi 1640-1740. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sahillioğlu, Halil (1989). "Akçe". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 2. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 224-227.
- Tabakoğlu, Ahmet (1999a). Osmanlı İktisadi Yapısının Ana Hatları. Osmanlı 3. G. Eren (Editör). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 17-31.
- Tabakoğlu, Ahmet (1999b). Osmanlı Mali Yapısının Ana Hatları. Osmanlı 3. G. Eren (Editör). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 125-135.
- Tekin, Oğuz (2009). "Sikke". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi, 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 179-184.
- Yılmaz, Aliye (2019). İznik Müzesi'nde Bulunan Osmanlı Sikkeleri. Doktora Tezi. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Zaim, S. (1999). Yükselme Devrinde Osmanlı Devleti'nin İktisadi Durumu. Osmanlı 3. G. Eren. (Editör). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 32-44.